

**İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİ KADIN, BARIŞ VE GÜVENLİK
BAĞLAMINDA ELE ALMAK**

**INCORPORATING CLIMATE CHANGE INTO THE
WOMEN, PEACE, AND SECURITY AGENDA**

Ayşegül GÖKALP KUTLU*

ÖZ

İklim değişikliği, konuyla ilgili ilk ve tek belge olan 2242 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararının 2015 yılında kabul edilmesine kadar Kadın, Barış ve Güvenlik (KBG) gündeminin bir önceliği olarak görülmemiştir. Oysa iklim değişikliği, hem silahlı çatışmalar ve savaşlar yoluyla devlet güvenliği üzerinde doğrudan etkiler doğuran hem de geçim kaynaklarının kaybına, siyasi istikrarsızlığa, zorla yerinden edilmeye ve yoksulluğa neden olan bir insan güvenliği sorunudur. Bu tehditler eşitsiz toplumsal cinsiyet rolleriyle birleştiğinde, pek çok toplumda kadınlar üzerinde halihazırda var olan sosyoekonomik yük ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet daha da artmaktadır. Bu makale, son yıllarda iklim değişikliği ve KBG gündemi arasında uluslararası literatürde kurulmaya başlayan ilişkiyi Türkçe literatüre kazandırmayı amaçlamaktadır. Makale, metodolojik olarak, mevcut araştırmalar ve uluslararası raporların bulgularından yola çıkarak iklim değişikliğini KBG gündeminin “koruma” ve “katılım” sütunları ile ilişkilendirmektedir. Bu amaçla makalede öncelikle uluslararası ilişkiler disiplininde bir güvenlik tehdidi olarak iklim değişikliğinin yeri sorgulanmaktadır. İkinci bölümde, ilk olarak kadınların iklim

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniv., Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, agokalp@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4820-3141>

* Makale Geliş Tarihi / Article Received: 19.07.2023
Makale Kabul Tarihi / Article Accepted: 28.12.2023

değişikliği nedeniyle algıladıkları güvensizlik ele alınmakta, daha sonra iklim barışı ile KBG gündeminin ortak noktası olan barış inşasına değinilmektedir. Makale, ister geleneksel güvenliğe ister insan güvenliğine bir tehdit olarak ele alınsın, iklim değişikliğinin etkilerinin üstesinden gelmeyi sağlayacak çözümün KBG gündeminin içinde, kadınların dahil edildiği ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin etkilerinin hafifletildiği bir barış inşasında olduğunu vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Barış ve Güvenlik Gündemi, İklim Değişikliği, İnsan Güvenliği, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Barış İnşası.

ABSTRACT

Climate change did not seem as a priority of the Women, Peace and Security (WPS) Agenda until the adoption of the first and only document on the issue, the United Nations Security Council Resolution 2242 in 2015. Even though it was seen as irrelevant in the discussions on peace and security initially, it has been widely accepted for some time that climate change has a profound impact on women and girls in many parts of the world. Climate change is a rising security threat, contributing to insecurity both through direct effects on state security via armed conflicts and wars, as well as a human security threat causing loss of livelihoods, political instability, forced displacement, and poverty. Coupled with the existing unequal gender roles within many communities, these threats may worsen the already existing socio-economic burden on women and gender-based violence. This article aims to introduce the burgeoning relationship between climate change and the KBG agenda, a connection increasingly emerging in international literature, into the Turkish context. Methodologically, by leveraging insights from existing research and international reports, the article establishes connections between climate change and the “protection” and “participation” pillars of the WPS agenda. It first questions the place of climate change as a security threat in the international relations discipline. In the second part, it firstly delves into the insecurity perceived by women due to climate change, and then it focuses on peacebuilding as a common ground between climate peace and the WPS Agenda. The article emphasizes that addressing the

effects of climate change, whether perceived as a threat to traditional security or human security, involves a solution found within the WPS agenda. This solution focuses on a peacebuilding process that engages women, mitigates the impact of gender inequality, and enhances resilience against climate change.

Keywords: WPS, Climate Change, Human Security, Gender Equality, Peace-Making.

GİRİŞ

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne göre iklim değişikliği “karşılaştırılabilir zaman dilimlerinde gözlenen doğal iklim değişikliğine ek olarak, doğrudan veya dolaylı olarak küresel atmosferin bileşimini bozan insan faaliyetleri sonucunda iklimde oluşan bir değişiklik”tir (BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, 1992: madde 2). Dünya Meteoroloji Örgütü'nün 2023 raporuna göre, 1970 ile 2021 yılları arasında iklim değişikliği kaynaklı 11.778 felaket gerçekleşmiş, iklim değişikliğinin sebep olduğu seller, kuraklıklar ve fırtınalar gibi aşırı iklim olayları dünya çapında 2 milyondan fazla kişinin ölümüne ve 4,3 trilyon ABD doları tutarında ekonomik kayba neden olmuştur (WMO, 2023). Dünya Sağlık Örgütü ise 3,6 milyar insanın iklim değişikliğinden en fazla etkilenen bölgelerde yaşadığına değinerek 2030 ile 2050 yılları arasında, yılda yaklaşık 250.000 kişinin sadece iklim değişikliği kaynaklı yetersiz beslenme, sıtma, ishal ve sıcak çarpması nedeniyle hayatını kaybetme riski olduğunu belirtmektedir (WHO, 2023).

İklim değişikliği, küresel eşitsizlik kalıplarıyla iç içe geçmiş durumdadır (UNCTAD, 2022). İklim değişikliğine en az sebep olan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler iklim değişikliğinden en çok etkilenenler olurken; yaş, engellilik, cinsiyet, cinsel yönelim ve sosyoekonomik sınıf kişilerin iklim değişikliğinden nasıl etkilendiğini ve iklim değişikliğine nasıl uyum sağladığını belirleyen değişkenler arasındadır (WHO, 2023). Birleşmiş Milletler (BM) Kadınlara ve Kız Çocuklarına Yönelik Şiddet Özel Raportörü (*The UN Special Rapporteur on violence against women and girls*) 2022 raporu, iklim değişikliğinin mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine yenilerini eklediğini, kadınlar ve kız çocuklarının güvenliğini etkileyen bir “tehdit çarpanı” (*threat multiplier*)¹ haline geldiğini belirtmektedir

¹ “Tehdit çarpanı” kavramı, iklim değişikliğinin güvenlik risklerini artırdığını, var olan tehditlerle ve istikrarsızlık etkenleriyle etkileşime girdiğini ve bunları daha da kötüleştirme potansiyeline sahip olduğunu ifade etmekte, böylece iklim değişikliğini güvenlikle ilişkilendirmektedir. Kavram, ilk defa 2007 yılında ABD’de Center for Naval Analyses (CNA) tarafından kullanılmıştır. Bkz. CNA Corporation, 2007.

(The UN Special Rapporteur on violence against women and girls, its causes and consequences, 2022: par.7). Rapor; kadınların iklim değişikliği kaynaklı bir doğal afet nedeniyle ölme olasılığının erkeklere göre 14 kat daha fazla olduğunu ortaya koymakta, yavaş gelişen iklim felaketlerinin neden olduğu çevresel bozulma, çatışmalar ve zorla yerinden edilmenin kadınların ve kız çocuklarının yaşam, gıdaya erişim ve beslenme, güvenli içme suyu ve sanitasyon, eğitim ve öğretim, barınma, toprak sahipliği ve insana yakışır işlerde çalışma haklarını ciddi şekilde etkilediğini belirtmektedir (The UN Special Rapporteur on violence against women and girls, its causes and consequences, 2022: par.7).

İklim değişikliğinin insan güvenliği ile ilişkisi ise son yıllarda akademik çalışmalarda ve uluslararası raporlarda giderek daha fazla dile getirilse de Uluslararası ilişkiler literatürü daha çok iklim değişikliğinin geleneksel güvenlik tehditleri ile ilişkisine odaklanmaktadır. Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra uluslararası güvenliğin daha geniş tanımlanmasıyla birlikte çeşitli akademik çalışmalarda ve uluslararası raporlarda iklim değişikliği geleneksel güvenlik kaygılarıyla ilişkilendirilmeye başlanmıştır. İklim değişikliğini devlet güvenliğine bir tehdit olarak algılayan bu bakış açısında, azalan doğal kaynaklar nedeniyle şiddetli çatışmaların ve küresel ve ulusal güvenliği tehdit eden göç hareketlerinin ortaya çıkma olasılığına vurgu yapılmaktadır (örneğin, Homer-Dixon, 1991, 1994; Kaplan, 1994). 2000lerde ise iklim değişikliğinin insan güvenliğine etkileri göz önüne alınmaya başlanmıştır. İklim değişikliği nedeniyle geçim kaynaklarının kaybı, doğal afetler, topraksız kalma, gıda güvensizliği, bulaşıcı hastalıklar ve bunlara bağlı olarak sadece devletler arasında değil toplumların ve insan gruplarının içinde de şiddetin artması, insan güvenliğine yönelik tehditlerdir (bkz. Detraz, 2011).

İnsan güvenliği yaklaşımı, farklı bireylerin iklim olayları, riskler ve tehditlerden nasıl farklı şekillerde etkilenebileceğini ve iklim değişikliğinin diğer tehdit ve risklerle nasıl karışıp örtüştüğünü ortaya koymaktadır. İklim değişikliğinin kadınların güvenliği üzerindeki etkileri Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) 2015 yılında kabul edilen 2242 sayılı kararına kadar uluslararası düzeyde ele alınmamıştır. Konuyu uluslararası alana taşısa da oldukça yüzeysel bir şekilde değinen BMGK'nin 2242 sayılı kararı, iklim değişikliğini "barış ve güvenliğin değişen küresel bağlamı" içinde "terörizme yol açabilecek şiddetli aşırıcılık, artan sayıdaki mülteciler ve ülke içinde yerinden edilmiş kişiler ve küresel pandemiler" ile birlikte saymış ancak tek başına bir güvenlik tehdidi olarak ele almamıştır (BMGK, 2015).

Bu makale, iklim değişikliğinin neden olduğu güvenlik sorunlarının BM Güvenlik Konseyi'nin 31 Ekim 2000 tarihinde oybirliği ile kabul ettiği 1325 sayılı

karar ile oluşmaya başlayan Kadın, Barış ve Güvenlik Gündemi (KBG) ile yakından ilgili olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. BMGK'nin 1325 sayılı kararı, kadınların ve kız çocuklarının silahlı çatışmalarda toplumsal cinsiyete dayalı şiddetten korunmasını vurgularken çatışmaların önlenmesi, çözümü, barış görüşmeleri, barış inşası ve barışın sürdürülmesi, çatışma sonrası yeniden yapılanma süreçlerinde kadınların önemli rollerine dikkat çeker (BMGK, 2000). İklim değişikliğinin KBG gündeminin oluşmaya başladığı 2000 yılına kıyasla hem daha şiddetli hem de daha belirgin olması, toplumsal cinsiyete dayalı sürdürülebilir barışı inşa etmeye yönelik herhangi bir girişimin, iklim değişikliğinin yarattığı riskleri göz önünde bulundurmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla, sadece çatışmalara yol açması ve kadınların ve kız çocuklarının bu çatışmalardan korunma gerekliliği açısından değil; aynı zamanda barış inşasının gerçekleştiği bağlamı giderek daha fazla belirlediği için de iklim değişikliği KBG gündemi ile yakından ilişkilidir (Cohn ve Duncanson, 2020: 8).

İklim değişikliğinin cinsiyetli sonuçları ve kadınların güvenliği ile yakından ilişkili olduğu, bu nedenle de KBG gündeminin kapsamında ele alınması gerektiği daha önce çeşitli araştırmalarda ortaya konmuştur (bkz. Kronsell, 2018; Cohn ve Duncanson, 2020; Smith, 2020, 2022; Yoshida, 2020). Türkçe literatürde ise iklim değişikliği ve toplumsal cinsiyet ilişkisi birçok bağlamda incelenmiş (bkz. Kovancı, 2017; Talu, 2017; Tatgın, 2019; Külcür, 2022) ancak konunun KBG gündemi ile bağlantısı kurulmamıştır. Bu makale, Türkçe literatürdeki bu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Metodolojik olarak bu çalışma, iklim değişikliği ile ilgili mevcut akademik araştırmalardan ve uluslararası kuruluşların raporlarından faydalanarak iklim değişikliğinin toplumsal cinsiyete dayalı sonuçlarını inceleyecektir. Bu araştırmalar ve raporların bulguları, KBG gündemi ile ilişkilendirilecektir. İlk bölümde iklim değişikliği ve güvenlik literatürünün kapsamlı bir incelemesini yapılarak iklim değişikliğinin bir güvenlik meselesi olarak Uluslararası ilişkiler disiplinde nasıl ele alındığı incelenecektir. İkinci bölümde ise KBG gündemine odaklanılacaktır. Bu bölümde, ilk olarak iklim değişikliğinin kadınlara yönelik şiddetle ilişkisi ortaya koyulacak ve konu KBG gündeminin 'koruma' sütunu bağlamında incelenecektir. Daha sonra, kadınların iklim değişikliğinin yarattığı şiddete karşı sadece kırılgan, pasif veya kurban olmadıkları, aynı zamanda barışı inşa eden etkin aktörler oldukları vurgulanarak, KBG gündeminin barış inşasına odaklanan 'katılım' sütununa değinilecektir.

1. BİR GÜVENLİK TEHDİDİ OLARAK İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle uluslararası ilişkiler disiplinde güvenlik kavramı üzerinde ortaya çıkan iki temel tartışmadan ilki, alanın askeri olmayan tehditleri de kapsayacak şekilde genişlemesi, ikincisi de güvenliğin referans nesnesinin, yani

tehditlere karşı güvenliği sağlanan şeyin devletle sınırlanmaması üzerinedir (Ovalı, 2012: 282). İklim değişikliğinin uluslararası güvenlik çerçevesinde ele alınmasının köklerini çevre güvenliğinin güvenlik çalışmalarına ve güvenliğin ne olduğu ile ilgili tartışmalara girmesinde bulmak mümkündür. Bu bölümde, Nicole Detraz'ın (2011) çevresel çatışma (*environmental conflict*) ve çevresel güvenlik (*environmental security*) ayrımından yola çıkarak, iklim değişikliğinin geleneksel güvenlik ve insani güvenlik bakış açılarından nasıl ele alındığı açıklanacaktır.²

Çevresel Çatışma

Çevresel çatışma yaklaşımında temel konu verimli toprakların, suyun, gıdanın ve enerji kaynaklarının giderek kıtlaşması ve azalan bu temel kaynaklar üzerindeki rekabettir. İklim değişikliği hem kuraklık, çölleşme, deniz suyu seviyesinin yükselmesi gibi uzun vadeli dönüşümler hem de kasırgalar veya seller gibi daha kısa vadeli iklim olayları nedeniyle yerinden edilmeye ve zorunlu göçe, gıda güvensizliğine, geçim kaynaklarının kaybına, kaynak rekabetine ve dolayısıyla devletleri ve uluslararası sistemi etkileyen istikrarsızlığa yol açabilir. İklim değişikliğini devlet güvenliğine bir tehdit olarak gören bakış açısı, iklim değişikliğinin doğrudan kıt kaynaklar için çatışmalar yaratacağını ya da var olan riskleri artırıcı bir “tehdit çarpanı” olduğunu ileri sürmekte, iklim değişikliğinin etkilerini doğrudan hisseden ülkeler ise bunu ulusal güvenliklerine bir tehdit ve kendileri için bir varoluş sorunu olarak ele almaktadır (Detraz, 2011: 111-112). Dolayısıyla, çevresel çatışma söyleminde temel vurgu devletin güvenliğine ve istikrarına odaklanır. Bu bakış açısında, iklim değişikliği askeri olmayan ama devletlerin güvenliğini ve istikrarını doğrudan veya dolaylı olarak etkileme potansiyeline sahip bir tehdittir.

Güvenlik çalışmalarının gündemine geleneksel konular dışında yeni konuların eklenmesi ve devletin güvenliğine ek olarak yeni referans nesnelere ek alınmasıyla, Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru çevre sorunları da güvenlik alanı içinde yer almaya başlamıştır. İklim değişikliği, 1990'lardan itibaren bazı akademik çalışmalarda ve uluslararası raporlarda geleneksel güvenlik kaygılarıyla ilişkilendirilmiştir. İklim değişikliğini devlet güvenliğine yönelik bir tehdit olarak algılayan bu bakış açısında, toplum içindeki grupların azalan doğal kaynaklar üzerinde şiddetli çatışmalara girme olasılığına vurgu yapılır. Bu çatışmalar, kıtlık, bolluk veya doğal kaynaklara bağımlılığın sonucu olabilir ve genellikle devletlerin ve uluslararası sistemin istikrarını tehdit eder. Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun (*World Commission of Environment and Development*) 1987 yılında

² İklim değişikliğini farklı güvenlik perspektiflerinden ele alan bir derleme için bkz. Baysal ve Karakaş, 2017.

yayınladığı Ortak Geleceğimiz raporu (*Our Common Future* – Brundtland Raporu) güvenlik ile çevre arasındaki bağlantıyı kuran, çevre sorunlarını siyasi gündeme yerleştirmeyi amaçlayan ve çevre ile kalkınmayı ilişkilendiren ilk uluslararası rapordur (Dalby, 2008: 180). Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) 1991 yılı Stratejik Konseptinde de çevresel unsurlar güvenlik tanımının içinde sayılmış (NATO, 1991), böylece çevrenin güvenlik ile ilişkisi uluslararası toplumun gündemine girmiştir (Kaya ve Ilgıt, 2021: 181).

Dolayısıyla 1990'lardan itibaren, çevre ve iklim değişikliği askeri olmayan ama yine de uluslararası güvenliği etkileyen bir tehdit olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Bu dönemde Barry Buzan, güvenlik kavramının darlığına işaret ederken, güvenlik kavramına çevresel sorunları da dahil ederek genişletmeyi savunmuş, güvenliğin referans nesnesi olarak bireyleri, devletleri ve uluslararası sistemi ele almış ve bunlardan herhangi birinin güvenliğinin diğerlerinin güvenliği dikkate alınmadan sağlanamayacağını belirtmiştir (Buzan, 1991: 26). Yine de Buzan'a (1991: 54) göre bireyin güvenliği devlet ve sistemin güvenliğine bağlıdır. Thomas Homer-Dixon (1991, 1994) ve Robert Kaplan (1994) ise çevrenin bozulmasının savaflara, çatışmalara ve devlet güvenliğine yönelik tehditlere yol açacağını iddia etmişlerdir. Dünyadaki birçok çatışmayı ele alan bir vaka analizi sunan Homer-Dixon (1994), bu çatışmaların iklim değişikliği ve çevresel kıtlık ile ilişkisini ortaya koyarak iklim değişikliğinin kaynak savaşlarına, göçlere ve devletlerin kurumsal kapasitesini azaltarak iç çatışmalara neden olduğunu belirtmektedir. Bu baskılar devletlerin parçalanmasına ya da giderek otoriterleşmesine neden olabilir. Devletlerin parçalanması büyük göçlere neden olurken, otoriterleşen devletler halklarının dikkatini içerideki sıkıntılardan uzaklaştırmak için diğer devletlerle savaş dahi çıkarabilirler (1994: 40). Dolayısıyla her durumda iklim değişikliği ve çevresel kıtlık, uluslararası güvenliğe yönelik tehditler yaratmaktadır.

2000'li yıllarda, özellikle 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) başlattığı Terörle Savaş sırasında iklim değişikliği, az gelişmişlikle iç içe geçen bir güvenlik sorunu olarak sunulmuştur. Teröristlere üs sağlayan, göçlere ve siyasi istikrarsızlığa neden olan geri kalmış ve başarısız devletlerin zaten istikrarsız olan durumunun iklim değişikliğinin neden olduğu gıda güvensizliği, kıtlık, susuzluk, kaynakların azalması gibi nedenler yüzünden daha da kötüleştiği ileri sürülmüştür (Baysal ve Karakaş, 2017: 24). İklim değişikliği, 11 Eylül sonrası dönemde devletler tarafından geleneksel güvenlikle açıkça ilişkilendirilmeye başlamıştır. 2002'de Almanya Federal Çevre Bakanlığı, iklim değişikliği ile çatışma ilişkisini inceleyen bir rapor hazırlamış (bkz. Federal Ministry for the Environment, Nature Conservation and Nuclear Safety, 2002), 2003'te Pentagon benzer bir rapor kabul etmiş (Schwartz ve Randall, 2003), 2006

yılında Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı iklim değişikliğinin bir güvenlik sorunu olduğunu ifade ederek “iklim güvenliği” kavramını kullanmıştır (Climate Diplomacy, 2006). 2008 yılında Avrupa Birliği Dış İlişkiler Yüksek Temsilcisi'nin “iklim Değişikliği ve Uluslararası Güvenlik” başlıklı raporunda iklim değişikliğinin uluslararası güvenliğe etkilerine değinilmiş, iklim değişikliğinin Avrupa çıkarlarını doğrudan etkileyen siyasi ve güvenlik risklerini içerdiği vurgulanmış ve iklim değişikliğinin mevcut gerilimleri ve istikrarsızlığı şiddetlendiren bir ‘tehdit çarpanı’ olduğu ifade edilmiştir (Council of the European Union, 2008: 2). 2007 yılında BM Güvenlik Konseyi'nin iklim değişikliği ile ilgili ilk toplantısı gerçekleşmiş, konunun uluslararası barış ve güvenlik ile ilgili olup olmadığı ve BM Güvenlik Konseyi gündemine alınıp alınamayacağı konusunda başlayan tartışma 2011, 2018, 2019 ve 2020'deki toplantılarda da devam etmiş ancak bağlayıcı bir karar alınamamıştır (Kaya ve Ilgıt, 2021: 182). 2009'da bir güvenlik sorunu olarak iklim değişikliği BM Genel Kurulu tarafından ele alınmış ve iklim değişikliğinin bir ‘tehdit çarpanı’ olduğunun teyit edilmesinin yanı sıra olası ‘tehdit azaltıcılara’ da değinilmiştir. Bunlar; iklim değişikliğini hafifletme ve uyum çabaları, ekonomik kalkınma, demokratik yönetim ve güçlü yerel ve ulusal kurumlar, uluslararası işbirliği, önleyici diplomasi ve arabuluculuk, ve iklim değişikliği ve güvenlik arasındaki ilişkiyi anlayabilmek için araştırma ve analiz için destektir (Scott, 2012: 226).

2003-2020 Darfur Savaşı, iklim değişikliğinin güvenlikle ilgili sonuçları olduğunun en önemli göstergelerinden birisi olarak kabul edilir. BM eski Genel Sekreteri Ban Ki Moon, 2007'de Washington Post'ta çıkan yazısında, Darfur'daki çatışmanın sadece askeri ve siyasi sebeplerle açıklanamayacağını, etnik bir çatışma olarak görülen savaşın köklerine bakıldığında iklim değişikliğinden kaynaklanan ekolojik bir kriz ile karşılaşılacağını belirtmektedir. Ban'ın analizine göre, şiddetli kuraklık Arap göçebe çobanlar ile yerli çiftçiler arasında var olan dengeyi bozmuş ve çatışmaya sebep olmuştur (Ki Moon, 2007). Benzer çalışmalar iklim değişikliği ile çatışmayı ilişkilendirirken (örneğin, Suriye iç savaşı için bkz. Gleick, 2014; IŞİD ile iklim değişikliğinin bağlantısını inceleyen bir çalışma için bkz. Berkell, 2014) bazı araştırmacılar tek başına iklim değişikliğinin savaşın ya da güvensizliğin nedeni olmadığını ancak, sosyal, siyasi, ekonomik ve nüfus faktörleri ile birleşerek var olan gerilimleri artırıcı bir etken olduğunu ileri sürmektedir (bkz. Percival ve Homer-Dixon, 1996; Selby vd., 2007). İklim değişikliğinin doğal kaynaklara bağımlı geçim tarzları üzerindeki olumsuz etkileri, artan marjinalleşmeye ve buna bağlı sıkıntılara neden olmakta (Mobjörk, Krampe ve Tarif, 2020: 4-7), yaşam koşulları etkilenen bireylerin kıt kaynaklara erişim sağlamak için şiddet kullanma veya silahlı hareketlere katılma riski artmaktadır (Nordqvist ve Krampe, 2018: 6-7).

İklim değişikliği sadece çatışmaya yol açtığı için değil, bazı devletlerin varlığına doğrudan tehdit oluşturduğu için de bir güvenlik sorunudur. 2015 Paris İklim Zirvesi'nde bir müzakere bloğu olarak ortaya çıkan *Vulnerable-20* (V20) grubu için iklim değişikliği gerçekten bir ulusal güvenlik meselesidir; küresel ısınma bu ülkelerde deniz seviyesinin yükselmesi, kıyı erozyonu, tropikal kasırgalar, seller, kuraklıklar ve diğer aşırı hava olaylarından kaynaklanan riskler yaratmaktadır. Bu ülkeler ekonomik olarak tarım, balıkçılık ve turizm gibi iklim değişikliğinden en çok etkilenen sektörlerle yüksek şekilde bağımlıdır. Dolayısıyla, bu ülkeler için iklim değişikliği geçim kaynaklarının kaybı anlamına gelmektedir. İklim değişikliği müzakerelerinde bir başka grubu oluşturan Küçük Ada Devletleri ise deniz seviyesinin yükselmesi sebebiyle yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır (Sağsen, 2015: 52). İklim değişikliği ve onun sebep olduğu yıkıcı felaketler, bu devletlerin varlığını tehdit eden bir güvenlik sorunudur.

İklim Güvenliği

Detraz'ın iklim güvenliği olarak tanımladığı perspektif ise iklim değişikliğinin devlet güvenliği açısından değil, insan güvenliği açısından doğurduğu sonuçları incelemektedir (Detraz, 2011: 112). İnsan güvenliği yaklaşımı hem güvenliğin merkezine insanı alarak hem de insana yönelik tehditleri vurgulayarak, devleti temel referans nesnesi olarak benimseyen geleneksel güvenlik yaklaşımına meydan okumaktadır. Bunun yanı sıra, insan güvenliği kavramı, güvenliğin sağlanmasında devletin tekeline karşı çıkarak uluslararası aktörler ve sivil toplum kuruluşları gibi diğer paydaşlara da farklı roller vermektedir (Ovalı, 2012: 283). İklim değişikliğinin etkilerini ele alırken devlet güvenliğine ilişkin bir kaygıdan insan güvenliğine ilişkin bir kaygıya geçiş, iklim değişikliğinin yarattığı tehditlerden ziyade bireyler üzerindeki kırılmalara odaklanmayı ifade eder.

1994 yılında BM Kalkınma Programı (UNDP) insan güvenliği kavramını ortaya atarak, mevcut güç asimetrileri ve süreçlerinden kaynaklanan insani etkileri hafifletmek için, güvenliğin odağını devletlerden insanlara çevirmiştir. UNDP 1994 raporunun tanımlamasına göre güvenlik kavramı çok uzun süredir insanlardan çok ulus-devletlerle ilişkilendirilmiş, günlük yaşamlarında güvenlik arayan sıradan insanların meşru kaygıları unutulmuştur. Oysa birçok insan için güvenlik, sağlık sorunlarından, açlıktan, işsizlikten, suçtan, sosyal çatışmadan, siyasi baskıdan ve çevresel tehlikelerden korunmayı sembolize etmektedir. Çoğu insan için güvensizlik hissi bir savaş ile ilgili olmaktan ziyade günlük hayat kaygılarını içerir: güvenlik, bireyin kendisi ve ailesi için yeterince yiyecek bulabilmesi, güvenli bir işte çalışması, sokakta korkmadan yürüebilmesi, baskıcı bir devlet tarafından işkence görmemesi, cinsiyeti nedeniyle şiddet kurbanı

olmaması, dini ya da etik kimliği nedeniyle zulme uğramamasıyla ilgilidir. İnsan güvenliği silahlarla ilgili değil, insan hayatı ve onuru ile ilgili bir kavramdır (UNDP, 1994: 22-40). Dolayısıyla, insan güvenliğinde, güvenliğin referans nesnesi bireydir. İnsan güvenliği, tehditlerin de daha geniş bir şekilde anlaşılmasını gerektirir ve bu bakış açısında güvenliğe yönelik tehditler gıda ve sağlık güvenliği, çevresel, kişisel, toplumsal, ekonomik ve siyasi güvenlikle ilgili olabilir. İnsan güvenliğini sağlamak, küresel bir nükleer savaş tehdidinden ziyade uyuşturucu, yaygın hastalık, iklim değişikliği, yasa dışı göç, terörizm, küresel yoksulluk gibi uluslararası sınırları aşan tehditlere yanıt vermek anlamına gelmektedir (UNDP, 1994: 24).

İklim değişikliği, insan güvenliğine doğrudan bir tehdit olarak insanların yaşama ve hayatta kalma imkanlarını olumsuz yönde etkilemektedir. İklim değişikliğini insan güvenliği bakış açısıyla inceleyen araştırmacılar çevre ve güvenlik arasındaki ilişkiyi bireylerin veya toplumların refahına odaklanarak tartışmanın gerekliliğini vurgulamışlardır. Örneğin, Ken Booth (1991), Norman Myers (1993) ve Simon Dalby (2002) çevresel bozulmanın bireysel ve küresel güvenlik üzerindeki etkilerine odaklanarak, devlet merkezli ulusal güvenlik kavramından uzaklaşmış, güvenlik ve çevre ilişkisinde insani boyutu merkeze alan yeni bir bakış açısı önermişlerdir.

İnsan güvenliği, “günlük risklerle uğraşan insanları dinleyerek anlaşılabilir bir şeydir” ve güvenlik risklerine devletlerin değil de insanların perspektifinden bakıldığında ekonomik, gıda, sağlık, çevre, politik, kişisel ve toplumsal güvenliğinin iç içe olduğu görülebilir (Atienza, 2015: 462; Kronsell, 2018: 733). Bu nedenle, insan güvenliğini bir başlangıç noktası olarak kabul etmek farklı bireylerin iklim olayları, riskler ve tehditlerden nasıl farklı şekilde etkilenebileceğini ve bu etkilerin cinsiyete dayalı sonuçlarını anlamaya yardımcı olabilir.

2. KADINLAR, BARIŞ, GÜVENLİK VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ

KBG gündemi, BMGK'nin 2000 yılında kabul ettiği ve insan güvenliğini merkezine alan (Cohn vd., 2004: 235) 1325 sayılı kararı ve bu kararı takip eden dokuz karar³ üzerine kuruludur. KBG gündemi içinde 1325 sayılı kararın önemli bir yeri bulunmaktadır. BMGK'nin 1325 sayılı kararı, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasında toplumsal cinsiyet eşitliğinin önemini ilk kez kabul eden karar olup, çatışma ve savaşların kadınlar üzerindeki etkisi ve kadınların

³ BM Güvenlik Konseyi Kararları: 1325 (2000), 1820 (2008), 1888 (2008), 1889 (2009), 1960 (2010), 2106 (2013), 2122 (2013), 2242 (2015), 2467 (2019), ve 2493 (2019). Bu kararlara ek olarak, Kadın, Barış ve Güvenlik gündeminin dışında kalan BMGK'nin 2538 sayılı kararı da ağırlıklı olarak barışı koruma görevlerindeki kadınları ele almaktadır.

çatışma önleme ve barış inşasında oynaması gereken ve halihazırda oynadığı önemli role odaklanmaktadır. Karara göre kadınların barış süreçlerine tam katılımı, toplumsal barış ve istikrarın sağlanması ve sürdürülmesinin her yönü için önemlidir. Karar, tüm aktörleri kadınların ulusal ve uluslararası yapılara katılımını artırmaya ve toplumsal cinsiyet perspektiflerini BM'nin tüm barış ve güvenlik çabalarına dahil etmeye çağırarak, çatışan tarafların kadınları ve kız çocuklarını her türlü toplumsal cinsiyete dayalı şiddetten, tecavüz ve diğer cinsel şiddet türlerinden korumak için özel önlemler almaya davet etmektedir (BMGK, 2000).

KBG gündemi dört sütunlu bir yapı üzerine kurulmuştur. Bunların ilki ulusal, bölgesel ve uluslararası kurumlar da dahil olmak üzere karar alma süreçlerinin her düzeyinde çatışmanın önlenmesi, yönetimi ve çözümüne yönelik mekanizmalara, barış görüşmelerine, barış operasyonlarına, barış inşa süreçlerinin tüm aşamalarına kadınların katılımının artırılmasını amaçlayan "katılım" sütunudur. Bu sütun bağlamında, kadınların karar alma süreçlerinin her alanında katılımının artırılmasının çatışmanın önlenmesinde, barışın sağlanmasında ve kadınların şiddetten korunmasında etkili olacağı vurgulanmaktadır. İkinci sütun olan "koruma", savaşlar ve silahlı çatışmalar bağlamında kadınların her türlü şiddetten korunmasına odaklanır. KBG gündeminin üçüncü sütunu olan "önleme", kadına yönelik şiddetin önlenmesine yönelik stratejilerin geliştirilmesi, ulusal hukuk kapsamında kadın haklarının güçlendirilmesi ve yerel kadınların barış girişimlerinin ve çatışma çözüm süreçlerinin desteklenmesi üzerine kuruludur. Dördüncü sütun ise savaş ve şiddetten etkilenen kadınlara yönelik yardım ve iyileştirme çabaları ile bu kadınların topluma yeniden entegre olmalarına yönelik destekleyici politikaları içeren "yardım ve iyileştirme" sütunudur (Shepherd, 2018: 99-100).

İklim değişikliği KBG gündeminin içinde nasıl değerlendirilmektedir? BMGK, 2242 sayılı kararında KBG gündeminin uluslararası barış ve güvenlik ile ilgili tüm alanlarla kesişen bir konu olduğunu vurgulamış, böylece kadınların güvenliği ile ilgili her konuyu KBG gündeminin içine dahil etmiştir (BMGK, 2015). 2019 yılında BM Genel Sekreteri, KBG gündemi hakkındaki yıllık raporunda, iklim değişikliği ve çevresel bozulmanın kadınları ve kız çocuklarını orantısız bir şekilde etkileyen, sayısı artmakta olan karmaşık acil durumları daha da şiddetlendiren küresel bir tehdit olduğuna dikkat çekerek toplumsal cinsiyet, iklim değişikliği ve çatışma arasındaki bağlantıyı ortaya koyan daha iyi analizlere, somut ve acil eylemlere ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir (BMGK, 2019c: par.18). Dolayısıyla, küresel iklim değişikliği ve KBG gündemi genellikle birbirlerinden ayrı, bağımsız konular gibi görülse de güvenliğin değişen bağlamı, iklim

değişikliğinin 'cinsiyetli' bir güvenlik meselesi olarak kabul edilmesini gerektirmektedir.

İklim değişikliğinin kadınların güvenliği üzerine etkisi, konunun hem güvensizlik ve şiddetten korunma hem de güvenliğin inşası olarak ele alınmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla ister devletlere ve uluslararası sisteme ister insan güvenliğine yönelik bir tehdit olarak ele alınsın, KBG gündemi iklim değişikliğini göz önüne almak zorundadır. Buradan hareketle, aşağıda ilk olarak iklim değişikliğinin kadınlara yönelik şiddet ile ilişkisi KBG gündeminin koruma sütunu bakımından ele alınacak, daha sonra kadınların barış inşa süreçlerine katılımlarını vurgulayan 'katılım' sütununa değinilecektir.

Kadınlara Yönelik Şiddet ve İklim Değişikliği

Uluslararası İlişkiler literatürüne 1990'lardan itibaren girse de insan güvenliği kavramının temelleri 1960'larda Johan Galtung'un yapısal şiddet tanımlamasında bulunabilir (Galtung, 1969). Galtung, insanların ve toplumların güvenlik problemlerini ve barışı, bu aktörlerin içinde buldukları yapısal çerçeve bağlamında açıklamaktadır. Yapısal şiddet, failin görünür olmadığı ancak ekonomik, siyasi ve sosyal yapıların belirli grupların gelişimini veya temel ihtiyaçlarını göz ardı etmesi ve onlara zarar vermesidir. Galtung'a göre yapısal şiddet "sessizdir, göstermez; [...] etrafımızdaki hava kadar doğal görülebilir" (1969: 173). Yapısal şiddet kavramı, feminist güvenlik anlayışını şekillendiren temel unsurlardan birisidir. KBG gündeminin temeli olan feminist güvenlik, toplumsal cinsiyete dayalı güç ilişkilerinden kaynaklanan ve genellikle fark edilmeyen, doğal kabul edilen kadınlara yönelik şiddete dikkat çeker (Stokes, 2015: 49). Yapısal şiddet kavramından doğan bir başka kavram olan 'yavaş şiddet' ise uzun vadeli kirlilik, iklim değişikliği veya nükleer serpinti gibi "yavaş yavaş gelişen çevresel felaketleri" içermektedir (Nixon, 2011: 2-3). Toplumsal cinsiyete dayalı güç ilişkileri gibi, şiddet olarak algılanmayan yavaş şiddet de Galtung'un belirttiği gibi kişinin/toplumların potansiyelinin kısıtlanmasını temsil etmektedir (1969: 168). Yavaş şiddet herkesi aynı şekilde etkilemez; bazılarının daha iyi bir hayat yaşamasının engellerken daha fazla ayrıcalığa sahip olanlar yavaş şiddetten korunabilir. Dolayısıyla, yavaş şiddet süreçleri olarak ifade edilen iklim değişikliği ile kadınların güvenliği arasındaki bağı ortaya koymak için insan güvenliği perspektifinden yola çıkmak gerekmektedir (Kronsell, 2018: 731).

KBG gündeminin koruma sütununda temel aldığı ilkeler, BMGK'nin 1325 sayılı kararının önsözünde ve 6, 8, 9 ve 10. maddelerinde belirtildiği şekliyle, kadınların ve kız çocuklarının insan haklarının korunmasını teşvik etmek ve çatışmayla bağlantılı cinsel şiddet de dahil olmak üzere barış, çatışma ve kriz

bağlamlarında her türlü toplumsal cinsiyete dayalı şiddetten kadınları ve kız çocuklarını korumaktır (BMGK, 2000). 1325 sayılı karar, kadınların savaşlarda ve silahlı çatışmalarda yaşadıkları şiddetin, kararları üye devletleri bağlayıcı BM Güvenlik Konseyi'nin gündemine dahil edilmesi açısından oldukça önemli bir dönüm noktasıdır (Cohn, 2004: 8). 1325, hak temelli bir söyleme sahiptir ve kararın giriş bölümü kadınların çatışmalar süresince ve sonrasında haklarını koruyan uluslararası insancıl hukuk ve insan hakları hukukunun tamamen uygulanması gerekliliğinin altını çizer. 1325 sayılı karar kadınların korunmasını kadınların çatışma çözümü ve barış süreçlerine tam katılımlarıyla ilişkilendirirken, 1820, 1888 ve 1960 sayılı kararlar kadınların korunmasını silahlı çatışmalarda cinsel şiddetten korunmaya indirgemektedir (Shepherd, 2018: 103-104). Bu kararlar kadınları daha edilgen ve pasif kurbanlar olarak ele alırken, BMGK'nin 1889, 2106, 2122 ve 2493 sayılı kararları korumayı katılımla ilişkilendirerek, sadece kadınların korunmasına odaklanmanın değil, aynı zamanda kadınların barış inşasında güçlendirilmelerinin önemine vurgu yapmaktadır (Shepherd, 2018: 105). İklim değişikliğinin uluslararası güvenliğe yönelik bir tehdit olduğunu belirten BMGK'nin 2242 sayılı kararı ise korumaya sadece bir kere ve net olmayan bir şekilde değinerek korumaya ve insani yardım programlarına erişimde toplumsal cinsiyet hususlarını entegre etmenin önemini kabul etmektedir (BMGK, 2015: par.16).

İklim değişikliğinin çatışmaya ve çatışma kaynaklı cinsel şiddete yol açtığı durumlarda KBG gündeminin koruma sütununun iklim değişikliği ile bağlantısı kolayca kurulabilir. Örneğin, iklim krizi Nijerya'da tarımla uğraşan yerleşik topluluklar ve göçer hayvancılıkla uğraşan kabileler arasında çatışmaya neden olmaktadır. Kıt su kaynakları nedeniyle göçer hayvancılar ve yerleşik çiftçiler arasındaki hayata kazanma mücadelesine grupların birbirini caydırmak için kadınlara yönelik cinsel şiddeti kullanması da eklenmiştir. İklim değişikliği çatışmaları tetikledikçe, kadınlar ve kız çocukları, çatışmayla bağlantılı cinsel şiddete daha fazla maruz kalmaktadır. Diğer yandan, kaynak kıtlığı, kaynakları kontrol edenlerin cinsel iltimas talep ederek konumlarını kötüye kullanmaları için de fırsatlar yaratmaktadır (DPPA, 2022: 8).

Toplumsal cinsiyete dayalı güç ilişkileri, kadınların karar alma süreçlerine sınırlı katılımına, bilgiye, üretim kaynaklarına ve finansal kaynaklara sınırlı erişimlerine ve hareketlerinin kısıtlanmasına neden olmaktadır. Birçok toplumda kadınlar, ev halkının beslenmesinde ve aile bireylerinin bakımında birincil rol oynamaktadır. İklim değişikliği ve çevresel bozulma, toplumsal cinsiyet rollerinin kadınların imkânlarını ciddi şekilde kısıtladığı yerlerde cinsiyetçi iş bölümü ile birleşerek kadınlar için ek ev içi yükler ortaya çıkarmakta ve kadınların ev işlerini tamamlamaları için gereken süreyi artırmaktadır (Smith, 2022: 7). Örneğin,

cinsiyete dayalı iş bölümünün bir sonucu olarak düşük gelirli ve kırsal kesimdeki kadınlar genellikle su toplamaktan, yiyecek tedarik etmek ve üretmekten, ısıtma ve yemek pişirmek için yakacak tedarik etmekten sorumludur. Doğal kaynaklara bağımlılık cinsiyetçi iş bölümü ile birleşince, kaynakların azalması kadınları ve kız çocuklarını bunları bulmak için evlerinden daha uzaklara gitmeye zorlamakta, kadınları ve kız çocuklarını cinsiyete dayalı şiddete karşı daha fazla savunmasız bırakmaktadır (Smith vd., 2021: 7). İklim değişikliğinin getirdiği artan iş yükü, kadınlar ve kız çocuklarının eğitim veya gelir getirici diğer faaliyetlere ayrabilecekleri zamanı da sınırlamaktadır. İklim değişikliğinin, çatışmanın ve afetlerin sebep olduğu ekonomik güvensizlik ailelerin çocuklarını okulda daha az tutabilmeleri anlamına gelmektedir, bu da kız çocuklarını erken evliliğe karşı daha savunmasız hale getirmektedir. Kuraklık, sel ve doğal afetler aileleri besi hayvanı veya yiyecek karşılığında kızlarını erken yaşta evlendirmeye yöneltmekte, erken yaşta evlilikler ve başlık parası uygulamalarının birer hayatta kalma taktiği olarak kullanılması iklim değişikliği ile yaygınlaşmaktadır (DPPA, 2022: 9; Tanyag ve True, 2019: 33). Erken yaşta ve zorla evlilik, kadınların kaynaklara erişiminin ve bunlar üzerindeki kontrolünün kabul edilmemesi, ev içi cinsel şiddet, kadınların ve kız çocuklarının geçim kaynaklarına, eğitime, sağlığa ve haklara ulaşımını engellemektedir. BM Kadınlara ve Kız Çocuklarına Yönelik Şiddet Özel Raportörü, 2022 raporunda iklim değişikliği ve biyolojik çeşitlilik kaybının, kadınlara ve kız çocuklarına yönelik cinsiyete dayalı her türden şiddeti artırdığını ve bu durumun ayrımcı hukuk sistemleri, yönetim yapıları ve eşitsiz güç dağılımı ile daha da kötüleştiğini belirtmektedir (The UN Special Rapporteur on violence against women and girls, its causes and consequences, 2022: par.23).

İklim değişikliği, toplumun kabul ettiği toplumsal cinsiyet rollerini kimi zaman dönüştürmekte kimi zaman da bu yapı içinde yeni gerilimlere neden olmaktadır (Ide vd., 2021: 47). İklim değişikliği nedeniyle tarım topraklarının, hayvanların ve diğer varlıkların kaybı, geçim kaybına neden olabilmekte ve erkeklerin bir evde veya topluluktaki temel ekmek kazanan olarak tanımlanan toplumsal cinsiyet rolünü etkileyebilmektedir (Smith, 2022: 13). Değişen çevresel koşulların erkeklerin bir evde veya toplulukta temel geçim sağlayıcı olarak hareket etme becerilerini etkilediği durumlarda, aile içi şiddetin yaygınlığının arttığı ortaya koyulmuştur. Örneğin, Pakistan'da, aşırı selden kaynaklanan hasarın yol açtığı gelir kaybı (UNEP, UN Women, DPPA ve UNDP, 2020: 36) veya Meksika'da kuraklığın neden olduğu gelir kaybı (Ide vd., 2021: 46) erkeklerin ekmek kazananlar olarak belirlenen rollerini yerine getirmelerini engellemiş; toplumsal sorumluluklarını yerine getirememeye bağlantılı kaygı ve hayal kırıklıkları aile içi şiddet vakalarında artışa yol açmıştır. Pakistan'da pek çok kadından, hanelerin su güvenliğini etkileyen kuraklığa rağmen ev işlerini sorunsuz bir şekilde yönetmeye

devam etmeleri beklenmiş, kadınlar, hiçbir kaynak olmadan aile bireylerinin bakımına ve ev işlerine devam etmeye çalışmışlardır. Ancak kadınlar ya evdeki mevcut suyu yönetemedikleri ya da yeni kaynaklar bulmak için dışarı çıkarak toplumsal normları çiğnedikleri için aile içi şiddetin fiziksel biçimlerine maruz kaldıklarını açıklamışlardır (UNEP, UN Women, DPPA ve UNDP 2020: 36).

Erkeklerin evin dışında çalışarak evin geçimini sağladığı, kadınların ise ev içi rolleri gerçekleştirerek özel alanla sınırlı kaldığı geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri de kadınların ve erkeklerin iklim değişikliğinden farklı etkilenmesine ve farklı çözümler üretmelerine neden olmaktadır. Sudan'ın Kuzey Kordofan eyaletinde hayvancılıkla geçinen göçer topluluklar üzerinde yapılan bir araştırma, göçer toplulukların göç rotalarının ve otlakların iklim değişikliği, tarımın makineleşmesi ve çatışmalar nedeniyle bozulduğunu, erkeklerin hayvanları otlatmak için mera arayışına devam ederken kadınların ise köylerde kaldığını ortaya koymuştur. Erkekler hareket halinde olmaya devam ederken köylerde kalan kadınlar ailenin geçimini sağlamak için geçim kaynaklarını farklılaştırmak zorunda kalmış, erkekler ise zaten güvensiz olan göç rotalarındaki otlak arayışına devam etmişlerdir (UNEP, UN Women, DPPA ve UNDP, 2020: 30). Erkeklik normları ve 'ekmek kazanan' rolü, erkekleri riskli alanlarda hayvanları otlatmayı üstlenmeye, kaynakların azalması nedeniyle tarım alanlarını veya hayvancılığı bırakıp kente giderek iş aramaya veya geçim kaynaklarını korumak amacıyla silahlı örgütlere katılmaya zorlamaktadır. Toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünü üreten normlar ve güç yapıları, kadınların ve ailelerinin dayanıklılığını artırma fırsatlarını ise sınırlayabilmektedir. Kadınlar gelir elde etmelerini, toprak sahibi olmalarını, krediye ve ekonomik kaynaklara erişmelerini engelleyen katı toplumsal cinsiyet normlarıyla başa çıkmak zorunda kalmaktadır. Kaynakların ve fırsatların eksikliği, kadınların geçim kaynaklarını çeşitlendirmesini ve temel hizmetlere (gıda, eğitim, sağlık vb.) erişmesini kısıtlamaktadır (Ide vs., 2021: 47).

Kuzeydoğu Nijerya'da yapılan araştırmalar, erkek olmanın ekmeğe kazanmak veya başlık parası vererek evlenmek gibi göstergelerinin artık gerçekleştirilemediği durumda farklı, militarize edilmiş bir erkeklik göstergesinin bir alternatif haline gelebileceğini göstermektedir. Geleneksel cinsiyet rollerine ve beklentilerine uyulamadığında, erkeklerin korunma, gelir ve adalet elde etmek için Boko Haram gibi gruplara katıldığı görülmektedir. Silahlı gruplar erkeklere gelir ve statü getirmekte, bu da evlenmek ve aile kurmak gibi toplumun kabul ettiği erkeklik statüsüne ulaşılmasını sağlamaktadır (Smith, 2022: 24). Diğer yandan, kadınlar da özellikle alternatif geçim seçeneklerinin yokluğu göz önüne alındığında, toplumun ataerkil normlarından kaçmak için silahlı gruplara katılmayı seçebilirler. Örneğin Çad'da hane halklarının ekonomik geçim

zorluklarının, çevresel değişime uyum sağlamada yaşanan zorlukların ve var olan toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin, kız çocuklarını ve kadınları onlara eğitim ve alternatif geçim kaynakları sunan ve yaşamlarında statülerini artıran silahlı gruplara katılmaya iten faktörler olduğu ortaya çıkmıştır (DPPA, 2022: 10).

Değişen iklim koşullarında ailenin geçimini sağlamaya devam etmek amacıyla göç eden erkeklere ek olarak kadınlar da iklim değişikliği nedeniyle zorunlu ya da gönüllü göç edebilirler. Dünya genelinde kadınların doğal ve ekonomik kaynaklar üzerinde sınırlı hakları olduğundan, çatışmalarda ya da afetlerde erkek aile üyelerini kaybeden kadınlar yüksek bir yoksulluk ve yerinden edilme riskiyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Göç veya zorla yerinden edilme, kadınların ve genç kızların cinsel şiddet ve insan kaçakçılığı kurbanı olma risklerini artırmaktadır (Smith, 2022: 9). Doğal afetler veya çatışmalar nedeniyle yerinden olma durumunda, var olan cinsiyete dayalı normlar ve eşitsizlikler, kadınların hareketliliklerini kısıtlamakta, hatta kadınların ölüm oranlarını artırmaktadır. Örneğin, 2004 Hint Okyanusu depremi ve tsunamisinde ölen kadınların sayısı erkeklerden dört kat fazladır. Hindistan, Sri Lanka ve Endonezya'da yapılan araştırmalar, kadınların ölüm oranının yüksekliğini afet sırasında evde olmalarına neden olan cinsiyetçi iş bölümüne, dolayısıyla tsunami riskinden haberdar olmamalarına, bu konuda bilimsel bir bilgiye sahip olmamalarına, çocuklarını veya bakmakla yükümlü oldukları kişileri bırakmadıkları için yavaş kalmalarına, yüzmek ya da yükseğe tırmanmak gibi toplumsal cinsiyet rollerine uygun olmayan becerileri geliştirememelerine bağlamaktadır (Oxfam International, 2005: 2). Kadınların ve kız çocuklarının insan kaçakçılığı kurbanı olma riski yerinden edilme ve afetlerde %20 ila %30 arasındadır ve kadınlar ve kız çocukları ev içi işçiliği, cinsel istismar veya diğer organize suç şekilleri için kaçırılmakta, çocuklar ise cinsel istismara ek olarak farklı istismar şekillerine maruz kalmaktadır (The UN Special Rapporteur on violence against women and girls, its causes and consequences, 2022: par.30). Afetlerden sonra oluşturulan geçici yerleşimler ve kamplarda fiziksel güvenliğin olmaması, içme suyu ve sanitasyon dahil olmak üzere güvenli ve erişilebilir altyapı ve hizmetlerin olmaması da kadınlara ve kız çocuklarına yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin artmasına neden olmaktadır. Aile içi şiddet, erken ve/veya zorla evlilik, insan ticareti ve zorla fuhuşun da afetler sırasında ve sonrasında ortaya çıkma olasılığı daha yüksektir (CEDAW, 2018: par.5).

Sonuç olarak, insan güvenliği perspektifi, iklim değişikliğinin kadınların hayatını hem ani gelişen afetler, çatışmalar ve zorla yerinden edilme şeklinde etkilediğini, hem de kadınların sadece kadın oldukları için yaşadıkları toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti (aile içi şiddet, cinsel şiddet, ekonomik ve psikolojik şiddet, erken yaşta ve zorla evlilikler gibi) artırdığını görmemizi sağlamaktadır. Yerinden

edilme, sağlık riskleri ve gıda güvensizliği gibi insan güvenliğine yönelik iklim değişikliğiyle ilgili tehditler, çatışmayla bağlantılı toplumsal cinsiyete dayalı şiddete ilişkin geleneksel kavramların dışında kalsa da kadınların mevcut yüklerini artırmakta ve kriz öncesinde yerleşmiş cinsiyet eşitsizliğini şiddetlendirmektedir. Bu nedenle, iklim değişikliğinin neden olduğu ve kadınları cinsiyetleri nedeniyle etkileyen şiddetin her türü KBG gündeminin koruma sütunu içinde değerlendirilebilir.

İklim Güvenliği, Kadınlar ve Barış İnşası

Kadınların iklim değişikliğinden nasıl etkilendiğini görmek önemli olsa da sadece bu kırılma noktasına vurgu yapmak eşitsizliklerin kaynağı olan yapısal şiddeti devam ettirme riskini taşımaktadır. Kadınları yalnızca iklim krizinin etkilerinden korunmaya muhtaç kurbanlar olarak resmetmek, toplumsal cinsiyete dayalı güç ilişkilerini depolitize etmekte ve konuyu KBG gündeminin dört sütunundan sadece biri olan 'koruma' ayağına hapsederek katılım ve önleme ayaklarında elde edilebilecek potansiyeli bir kenara bırakmaktadır (Papworth, 2021).

Kadınlar kriz zamanlarında hane halkının geçimini sağlayan, iklim değişikliğinin etkileri ile başa çıkma ve değişikliğe uyum sağlama çabalarında ve çatışmalar sonrasında barış inşasında etkili olan önemli aktörlerdir ve bu bağlamlarda kayda değer bir aracılık sergilemektedir (Ide vd., 2021: 45). Örneğin, iklim değişikliği nedeniyle kadınların artan bakım yükü, kimi durumlarda kadınların eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkilerinin ötesine geçebilmelerini sağlayan bir özgürlük alanı yaratmaktadır. Erkeklerin göç ettiği, öldüğü veya silahlı gruplara katıldığı durumlarda kadınlar, bir yandan artan iş yüküne maruz kalırken diğer yandan da hane halkı karar vericisinin sorumluluğunu üstlenmektedir (Smith, 2022: 15). Sudan'da kadınların hane halkını hayatta tutabilmek için kısa vadede tüketim alışkanlıklarını değiştirdiği, bilmedikleri gıdaları yetiştirmek ve erişebildikleri gıdanın besleyici değerini artırmak için geleneksel-yerel-doğal bilgileri kullandıkları, bu bilgiyi paylaşmak, öğrenmek ve ürünlerini çeşitlendirmek amacıyla sosyal ağlar geliştirdikleri, uzun vadede ise kuraklığa dayanıklı mahsullerin ekimine geçtikleri, kuraklık durumunda toplam mahsul kıtlığı riskini azaltmak için birlikte ekim ve karma çiftçilik yaptıkları, haşere kontrolü ve su arıtma konusunda yerel bilgilerle hareket ettikleri, hatta geçim kaynaklarını da küçük ölçekli ticaret ile destekledikleri ortaya konmuştur (Smith, 2022: 15; Ibnouf, 2011: 227). Kenya'da yapılan çalışmalar, kadınların iklim değişikliği kaynaklı yoksulluk nedeniyle erkek sektörü olarak kabul edilen balıkçılığa yöneldiklerini, yetiştirdikleri ürünleri farklılaştırarak geçim kaynaklarını çeşitlendirdiklerini, hatta gruplar halinde ticarete yönelik üretim yaparak kazanç elde ettiklerini, bu kazancı da daha büyük işletmeler kurabilmek

için ya da topluluklarındaki hasta ve yaşlıları desteklemek için kullandıklarını belirtmektedir (Smith, 2022: 15-16; Yongo vd., 2010: 31).

Toprağa dayalı üretimde kadınlar yerel bilginin kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan önemli araçlardır. Oysa, dünyanın birçok yerinde ailenin beslenmesinden sorumlu olan kadınlar, üzerinde yaşadıkları ve çalıştıkları toprağın sahibi değildir. Tüm dünyada çalışan kadınların dörtte biri tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörlerinde çalışmakta ve bu alanlar düşük gelirli ve alt-orta gelirli ülkelerde kadınlar için en önemli istihdam sektörü olmaya devam etmektedir. Buna rağmen, bölgesel farklılıklar bulunsa da tüm dünyada tarımsal arazi sahiplerinin yüzde 13'ünden azı kadındır.⁴ Toprak sahipliği, üretimde karar vericilik anlamına geldiği için tarımsal üretimde iklim değişikliğine uyumlu değişiklikler yapılmasına, örneğin kuraklığa dayanıklı ya da tuzlu suda büyüeyebilen ekinler ekilmesine imkân vermektedir. Toprak mülkiyetinin olmaması ise kadınların sosyal ve ekonomik risklerini artırdığı gibi iklim değişikliğine uyum sağlama kapasitelerini de azaltmakta, kadınların arazi ve doğal kaynaklarla ilgili çatışma çözme süreçlerine katılımlarını ve çatışma sonrası istişare süreçlerine dahil olmalarını engellemektedir (DPPA, 2022: 6).

Kadınların toprak sahipliği oranları oldukça düşük olsa da üzerinde üretim yaptıkları toprağı iklim değişikliğine karşı koruyan veya büyük şirketlerin endüstriyel tarım politikalarına karşı çıkanlar ağırlıklı olarak kadınlardır (DPPA, 2022: 7). Endüstriyel tarım, otlatma ve ormancılığın hızla yaygınlaşması tarım arazilerinin bozulmasına neden olurken, kırsal topluluklar ve küçük çiftçiler başta olmak üzere çoğunluğu kadın olan 3,2 milyar kişi bu durumdan etkilenmektedir (CSW, 2022: par.7). Özellikle kırsal kesimlerde kadınlar, tohum çeşitliliği ve sürdürülebilirliği, gıda döngüsü ve güvenliği, yem bitkileri, hayvancılık, ormancılık ve diğer birçok üretim ve toplumsal yeniden üretim aracından sorumludur. Kadınların bu görünmeyen emeği, aynı zamanda büyük tarım şirketlerinin dayattığı tek tür bitki yetiştirmeye karşı verilen bir biyoçeşitlilik mücadelesidir (Hazar Kalonya, 2021: 452).⁵

Kadınların şiddetten korunması ve barış süreçlerine katılımları, KBG gündeminde eşit derecede öneme sahiptir. BMGK'nin 1820, 1889 ve 2122 sayılı kararları çatışmaların önlenmesi ve çözümünde ve barışın inşasında kadınların önemli rolünü yeniden teyit ederek, barış ve güvenliğin sürdürülmesi ve geliştirilmesine yönelik tüm çabalara ve karar alma süreçlerine kadınların eşit ve tam katılımlarının ve çatışmaların önlenmesi ve çözümüne ilişkin karar alma

⁴ Kadınların toprak sahipliği hakları ile ilgili olarak bkz. Gender and Land Rights Database (t.y.).

⁵ Türkiye'de kadınların 2009-2019 yılları arasında gerçekleşen 625 çevre hareketlerinde %73 oranında ön planda yer aldığı/görünür olduğu bulunmuştur (bkz. Hazar Kalonya, 2021: 459).

süreçlerindeki rollerinin önemine dikkat çekmektedir (BMGK, 2008, 2009b, 2013b). BMGK'nin 1889 sayılı kararının giriş bölümünde, kadınların barış süreçlerinin tüm aşamalarında yeterince temsil edilmemesine dikkat çekilmiş, bunun nedeni olarak da kadınlara yönelik şiddet ve yıldırma, güvenlik ve hukukun üstünlüğünün olmayışı, kültürel ayrımcılık ve damgalama, kadınlara yönelik aşırı veya fanatik görüşlerin yükselişi ve kadınların eğitime erişim eksikliği gibi faktörler sayılmıştır (BMGK, 2009b). 2106 sayılı karar, kadınların ve kadın örgütlerinin cinsel şiddeti önlemedeki önemli rolünü vurgulamaktadır (BMGK, 2013a: par.11). 2122 sayılı karar, BM misyonlarının yetkilerini oluştururken ve yenilerken, toplumsal cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesi ve çatışma ve çatışma sonrası durumlarda kadınların güçlendirilmesine ilişkin hükümlerin dahil edilmesi ve daha fazla kadına bu süreçlerde verilmesi gerekliliğini belirtirken, seçim hazırlıkları ve siyasi süreçler, silahsızlanma, seferberliğin sona ermesi ve yeniden entegrasyon programları, güvenlik sektörü ve yargı reformları gibi çatışma sonrası yeniden yapılanma süreçlerine kadınların katılımının teşvik edilmesi gerekliliğini belirtmektedir (BMGK, 2013b: par.4). 2242 sayılı karar ise iklim değişikliğini "barış ve güvenliğin değişen bağlamı" içinde tanımlarken kadınların ve kadın örgütlerinin terörle mücadele çabalarına katılımlarının gerekliliğine değinmektedir (BMGK, 2015: par.13).

Barış süreçleri üzerine yapılan araştırmalar, kadınların barış süreçlerine anlamlı bir şekilde dahil edilmesinin, ulaşılması ve uygulanması daha muhtemel ve daha uzun ömürlü anlaşmalarla sonuçlandığını ortaya koymaktadır (O'Reilly vd. 2015: 5). Kadınların barış ve güvenliği ele alan politika ve programların oluşturulmasına katılımı, kendilerini doğrudan ilgilendiren konuların ele alınma olasılığını artırmaktadır. Georgetown Kadın, Barış ve Güvenlik Enstitüsü'nün 170 ülkede kadınların durumunu ölçen 2021-2022 Küresel Kadın, Barış ve Güvenlik Endeksi raporu, Endekste daha iyi puan alan ülkelerin aynı zamanda daha barışçıl, istikrarlı ve iklim değişikliğinin etkileri ile mücadeleye daha hazırlıklı olduğunu (GIWPS, 2021: 18) ve çevreyi korumaya öncelik verdiklerini ortaya koymaktadır (GIWPS, 2021: 18, 50). İklim değişikliğinin bir güvenlik tehdidi olduğu göz önüne alındığında, Endekste daha iyi puan alan ülkelerin iklim değişikliğine karşı daha az savunmasız olduklarını ve iklim değişikliğinin etkilerine karşı daha hazırlıklı olduklarının bulunması iklim, güvenlik toplumsal cinsiyet eşitliği konularının iç içe geçmişliğini de vurgulamaktadır. Dolayısıyla barış ve güvenlik ile ilgilenen KBG gündeminin silahlı çatışmadan daha yaygın bir güvensizlik kaynağı olan iklim değişikliğinin etkilerini de içermesi gerekmektedir.

İklim değişikliğinin uluslararası politikada yarattığı bir gerçeklik, sürdürülebilir bir barış inşa etme girişimlerinin günümüzde iklim değişikliğini de

göz önüne alması gerektiği ve bu nedenle çok daha zorlu hale geldiğidir. Cohn ve Duncanson'ın (2020: 11) ifade ettiği gibi barış inşası, çatışmanın bitiminde iş ve geçim kaynaklarının yeniden sağlanmasını gerektirirken, iklimin değişmesi geleneksel geçim kaynaklarını yok etmiş olabilir. Barış inşası, toprak reformu ve savaş kayıplarının yerine konulmasını ele almayı gerektirirken, iklim krizi geçim kaynaklarını sürdürmek için gerekli olan mevcut arazilerin kalitesini ve miktarını azaltmakta ve insanları topraklarını terk etmeye zorlamaktadır. Dahası, barışı inşa ederken gerekli olan mali, idari ve insan kaynakları ülkeler çatışma sonrasında kuraklık, sıcak hava dalgaları, kasırgalar, seller, bulaşıcı hastalıklar, gıda güvensizliği ve yerinden olmanın neden olduğu insani krizlerle başa çıkmaya çalıştıkça daha da kıt hale gelecektir.

Kadınların iklim değişikliğinin etkilerini hafifletecek ve toplumsal uyumu yeniden inşa edecek barış süreçlerine katkıları ise çeşitli şekillerde olabilir. İlk olarak, pek çok toplumda, kadınların evleri ve/veya toplulukları için su ve yiyecek sağlanmasından sorumlu olması onlara kaynakların yönetimine ilişkin benzersiz deneyim, bilgi ve iç görü sağlamaktadır. Kadınlar genellikle doğal kaynaklarla, toprakla ve tohumlarla ilgili bilgi sahibidir ve hem ev-içi hem de ev-dışı toplumsal rolleri aracılığıyla bu bilgilerini çevre korumayı veya doğal afetlerden sonra toplumun yeniden inşasını düzenleyecek şekilde kullanabilirler. Bu bağlamda uyumsuzluk çözümü ve barış inşasında yapılması gereken, kadınların bakış açılarının yerel, ulusal ve uluslararası barış süreçlerine dahil edilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların insan hakları konularının bu süreçlerde göz önüne alınmasıdır. Kadınların, yerli halkların ve kenarda kalan tüm grupların bu tür mekanizmalara ve çabalara katılımını sağlamak, iklimle ilgili risklerin yerel topluluklar üzerindeki etkisini azaltmaya yardımcı olmaktadır (Tanyag ve True, 2019: 40-41).

Kadınların iklim krizi ile ilgili çatışmalarda çözüm süreçlerine katılmasının bir örneği Yemen'de görülebilir. Yemen'de yıllarca süren çatışma, ekonomik gerileme ve doğal kaynaklara erişilememesi geniş kapsamlı insani etkilere neden olmuştur. Mevcut krizin bir parçası olarak, ülkenin su, sanitasyon ve hijyen altyapısının büyük bir kısmı zarar görmüş, bu durum insani ihtiyaçları derinleştirirken, giderek azalan su kaynaklarına ilişkin çatışmaları da artırmıştır (FAO, 2021: 53). BM Gıda ve Tarım Örgütü, Uluslararası Göç Örgütü ve BM Barış İnşa Fonu, kadınların doğal kaynakların yönetimini güçlendirici bir proje başlatarak kadınların kırsal alanlardaki su ihtilafının çözümünde geleneksel olarak oynadıkları rolü kurumsallaştırmaya çalışmıştır. Proje, kadınların çatışma çözmedeki rollerinin kendi topluluklarında kabul görmesini ve resmi olarak tanınmasını sağlamak için su kullanıcı derneklerinin oluşumunu desteklemiştir. Bu derneklerin kurullarında kadınlara yüzde 30'luk kota sağlanmış ve her kurulda

çatışma çözüm komiteleri kurularak iki kadın ve iki erkek komite üyesi yapılmıştır. Sonuç olarak, kadınlar topluluk çatışmalarının ele alınmasında aktif bir rol üstlenmiş ve çatışma çözüm mekanizmalarına liderlik etmişlerdir (FAO, 2021: 53).

Bir başka yöntem, kadın sivil toplum kuruluşlarını ve ağlarını ve yerel çevre savunucularını barış sürecine dahil etmektir. Sivil toplum, iklim değişikliğine karşı dayanıklılık oluşturmak ve iklim kaynaklı gerilimleri azaltmak için gerekli olan topluluk ihtiyaçları ve öncelikleri hakkında derin bilgiye sahiptir. İklim, barış ve güvenlik konularında mevcut kadın sivil toplum gruplarını belirlemek, desteklemek ve onlarla ortaklık kurmak, iklime ve toplumsal cinsiyete duyarlı çatışma önleme ve barış inşasını ilerletmeye yönelik girişimlerin geliştirilmesinde bilgi sağlamak için iyi bir başlangıç noktası olabilir. Tanyag ve True (2019), otoriter yönetim nedeniyle demokrasinin kısıtlandığı ve siyasi katılımın sınırlı olduğu toplumlarda çevre ve iklim değişikliği ile ilgilenen yerel ve uluslararası sivil toplum girişimlerinin afetlere hazırlık, afet önleme, iklim değişikliğine uyum gibi konularda yerli halklarla iç içe politikalar oluşturarak bir demokrasi kültürü yarattığını ifade etmektedir (Tanyag ve True, 2019: 41). Kadınların geleneksel olarak kamusal alandaki rollerinin sınırlı olduğu topluluklarda da kadın örgütleri, kadınların iklim değişikliğine uyum, afetlerle mücadele, tarımsal üretim gibi konularda deneyimlerini paylaşmasını sağlarken, liderlik, aile içi şiddet, siyasette kadınların temsili gibi konularda farkındalığın artmasını sağlamaktadır. Sivil toplum inisiyatifleri içinde kadınların paylaştığı deneyimler, kadınların güvensizlik algılarının (iklim değişikliğinin yarattığı güvensizlik, aile içi şiddet, ekonomik güvensizlik, gıda güvensizliği vb.) birbiriyle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Tanyag ve True, 2019: 39).

Aynı bakış açısından, iklim değişikliğini derinden hissedenden ancak karar alma süreçlerine dahil edilmeyen grupların (örneğin iklim krizleri ve afetler nedeniyle yerinden edilmiş kişilerin, çatışmalarda erkekleri ölen hane halklarının, cinsel şiddete uğramış kişilerin, gıda güvensizliği yaşayan grupların) çözüm süreçlerine aktif olarak katılımı, farklı perspektifleri içeren ve uzun ömürlü bir barış inşa süreci anlamına gelecektir. İnsan güvenliğine yönelik tehditler, bu grupların toplumsal güvensizliğini artırmakta ve karar alma süreçlerinin dışında kalmalarına neden olmaktadır. Kalıcı bir barış için bu güvensizliklerin barışın inşasında giderilmesi gerekir. Kadınlar da iklim değişikliğinin neden olduğu çatışma, afetler ve yerinden edilme nedeniyle, bu süreçler nedeniyle maruz kaldıkları cinsel şiddet ya da erken yaşta ve zorla evlilikler nedeniyle, artan iş yükü ya da topluluklarında içselleştirilmiş olan değersizlikleri nedeniyle karar alma süreçlerine dahil edilemiyor olabilirler. İnsan güvenliğini bir başlangıç noktası olarak alarak kadınların aktif katılımcılar olarak yer alacağı bir iklim barışını KBG gündemine

yerleştirmek, bireylerin iklim olayları, riskler ve tehditlerden nasıl farklı şekilde etkilendiğini, bu etkilerin nasıl cinsiyetlendirildiğini ve nasıl başka tehditler ve risklerle iç içe geçtiğini görmemizi sağlayabilir (Kronsell, 2018: 733).

CEDAW Komitesi'nin doğal afetler ve iklim değişikliğinin toplumsal cinsiyet boyutu ile ilgili olarak devletlerin sorumluluğunu vurguladığı 37 numaralı Genel Tavsiye Kararı (2018), taraf devletleri afet riskini azaltıcı ve iklim değişikliği ile ilgili tüm politikaları, yasal düzenlemeleri, plan, program ve bütçeleri ve tüm diğer ilgili faaliyetlerinde toplumsal cinsiyete duyarlı olmaya davet etmekte ve bu aktivitelerin insan hakları temelli prensiplere dayanması gerektiğini belirtmektedir (2018, par.26). Ayrıca, devletlerin iklim değişikliği ve afetleri önleme, etkilerini azaltma ve uyum sağlama süreçlerinde toplumsal cinsiyete duyarlı yatırım yapmak için gerekli koşulları yaratmaya ve bu süreçlere farklı kadın gruplarının eşit şekilde katılımını sağlamak konusunda sorumlu olduğunu belirtmektedir (2018, par.51). Ancak, kadınların iklim değişikliği ile ilgili uluslararası süreçlere resmi katılımı her zaman düşük olmuştur. Örneğin, kadınlar 1992 Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC) ve bunu takip eden Taraflar Konferanslarında (COP) resmi müzakereciler olarak yeterince temsil edilmemektedir. COP'lara katılan delegelerin cinsiyetlerine göre inceleyen IUCN 2015 Raporu, kadınların Sivil Toplum Kuruluşu (STK) delegeleri olarak erkekler ile neredeyse eşit sayıda temsil edildiğini, ancak STK temsilcisi kadınların sayılarının kendi ülkelerinin resmi delegelerinden çok daha fazla olduğunu belirtmektedir (IUCN, 2015: 15). 2022'deki COP27 iklim müzakerelerinde delegasyonların ortalama yüzde 34'ünden azı kadınlardan oluşurken katılan 110 dünya liderinden yalnızca yedisi kadın olmuştur (Keller, 2023). Dolayısıyla, kadınlar daha çok STK'lar aracılığı ile temsil edilmekte, ancak hükümetlerin söz sahibi olduğu müzakere masalarında kadınların sayısı düşük kalmaktadır. Üst düzey müzakerecilerin çoğu aynı zamanda kendi ülkelerindeki çevre ile ilgili karar verici pozisyonlardadır (çevre bakanı gibi); fakat dünya genelinde çevre ile ilgili bakanlıkların ve karar verici pozisyonların ancak yüzde 15'inde kadınlar bulunmaktadır (IUCN, 2021; Smith, 2022: 13). Oysa, daha fazla kadın parlamentere sahip ülkelerin çevre anlaşmalarını onaylamalarının olasılığının daha yüksek olduğu (Norgaard ve York, 2015: 512), yönetim kurullarında daha fazla kadın bulunan şirketlerin enerji verimliliğini artırma ve yenilenebilir enerji üretimine yatırım yapma konusunda proaktif hareket ettiği (USAID, 2018: 4), kadınların çevre ve koruma çabalarına anlamlı, görünür, tam ve etkili katılımının ve liderliğinin kadınların siyasi, ekonomik, sosyal ve kişisel güçlenmesini artırabileceğini çeşitli araştırmalarda ortaya konmuştur (IUCN, 2013: 15).

Tüm bu zorluklara ek olarak ve belki de hepsinden önemlisi KBG gündeminin barış inşa süreçlerinde uygulanmasının, iklim değişikliğinin etkilerini

de hafifletici şekilde olması gerektiğidir (Cohn ve Duncanson, 2020: 12; Kronsell, 2018: 734). Örneğin, çatışma sonrası ekonomik toparlanmaya ilişkin kararlar – istihdam, toprak reformu, altyapı– önceden var olan eşitsizlikleri yeniden üretmediği, kadınları da içerecek şekilde planlandığı gibi, aynı zamanda yerel üreticileri, küçük ölçekli üretim yapanları da dikkate almalı, iklim değişikliğine neden olan sektörleri öncelikle, inşa edilecek altyapı iklim değişikliğinin yaratacağı seller ya da aşırı sıcaklıklara dayanıklı olmalıdır (Cohn ve Duncanson, 2020: 12). Dolayısıyla, iklim değişikliği, KBG gündeminin ve feminist güvenliğin temel amacı olan çatışmanın önlenmesi için gerekli politikaların planlanması ve hayata geçirilmesi bakımından bulunmaz bir fırsat yaratmaktadır.

3. SONUÇ

Yaşadığımız antroposen çağında, iklim değişikliği daha önce düşünülmeyen veya farkına varılmayan güvenlik tehditlerini ortaya çıkarmıştır. İklim değişikliğinin bir güvenlik tehdidi olarak yavaş yavaş uluslararası ilişkiler ve güvenlik çalışmaları literatüründe kabul gördüğü Soğuk Savaş sonrası dönemde, konu genellikle devletlerin güvenliğini ve uluslararası istikrarı bozan dışsal bir faktör, bir ‘tehdit çarpanı’ olarak algılanmıştır. Bununla birlikte, iklim değişikliğinin etkilerini bir dış tehdit olarak anlamak ve bu tehdide geleneksel yöntemlerle yanıt vermek, iklim değişikliğinin güvenliğin çeşitli boyutları üzerindeki birbiriyle bağlantılı etkilerini ele almakta başarısız olmaktadır.

Bu makalede, iklim değişikliğinin insan güvenliği boyutu ele alınmıştır. İnsan güvenliği, bireylerin iklim değişikliğine uyum kapasitelerinin kendilerinden bağımsız sosyal, politik ve ekonomik faktörler tarafından şekillendirildiğini öne sürer. Yoksulluk, ayrımcılık ve ekonomik fırsatlara kısıtlı erişim, toplumsal cinsiyet eşitsizliği bireylerin iklim değişikliğinden farklı şekillerde etkilenmelerine neden olmakta ve iklim değişikliğinin etkilerine uyum sağlamaları için gereken kapasiteyi farklılaştırmaktadır. Çatışmalar, iklim değişikliğinin neden olduğu insan güvensizliğini daha da şiddetlendirebilir; iklim değişikliği de çatışma olasılığını etkileyebilir veya çatışmanın dinamiklerini şekillendirebilir. Ayrıca, iklim değişikliğinin etkileri, sürdürülebilir bir şekilde toparlanma ve yeniden inşa etme çalışmalarını güçleştirebilir. Bu nedenle, iklim değişikliğini dışsal bir tehdit olarak düşünmek yerine, iklim değişikliğinin ortaya çıkardığı güvenlik risklerini ele almaya yönelik kapsamlı bir yaklaşıma ihtiyaç vardır.

Toplumsal cinsiyete dayalı normlar ve güç yapıları, bireylerin iklim değişikliğinden etkilenme biçimlerini ve buna nasıl tepki verebileceklerini de etkilemektedir. İklim değişikliği, bir yandan geçim kaynaklarının kaybı ve onun neden olduğu siyasi istikrarsızlık, silahlı çatışmalar, zorla yerinden edilme gibi

güvenliğin klasik unsurlarını içermekte, diğer yandan da pek çok topluluktaki mevcut eşitsiz toplumsal cinsiyet rolleriyle birleştiğinde, kadınların zaten maruz kaldığı sosyoekonomik yükü, yoksulluğu ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti daha da kötüleştiren tehditlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

KBG gündemi, kadınları ve kız çocuklarını silahlı çatışmaların yıkımından korumak ve eşitsiz cinsiyet ilişkilerinden bağımsız, kalıcı bir barış inşasını hedeflemektedir. İklim değişikliği ister geleneksel bir güvenlik tehdidi isterse insan güvenliğine yönelik bir sorun olarak ele alınsın, her durumda KBG gündeminin kapsamı içine girmektedir. Ancak, KBG gündeminin iklim değişikliği, doğal afetler ve çevre bağlantısının kurulması yavaş bir şekilde gerçekleşmektedir. İklim değişikliğinin KBG gündeminde kendisine bu şekilde sınırlı yer bulması, hazırlanan 80 KBG ulusal eylem planından yalnızca 17'sinin iklim değişikliğini içermesinden de anlaşılabilir (Smith, 2020: 9). Çevresel bozulma ve yıkımın kadınlar ve kız çocukları üzerindeki orantısız etkisi üzerinde yapılan araştırmaların fazlalığı düşünüldüğünde KBG gündeminin bu konudaki çekingenliği şaşırtıcıdır. Oysa, 2000 yılında KBG gündemi belirlemeye başladığı zamanla kıyaslandığında, iklim değişikliğinin artık daha yoğun ve göze çarpan bir hal alması, cinsiyet temelli sürdürülebilir barışı kurma amacı güden herhangi bir girişimin, iklim değişikliğinin beraberinde getirdiği riskleri hesaba katması gerektiğini göstermektedir.

Sonuç olarak, KBG gündeminin oluşmasından yaklaşık 25 yıl sonra kadın, barış ve güvenliğin önündeki sorunların oldukça karmaşıklaşmış olduğu açıktır. İklim değişikliği, KBG gündeminin çözmeyi hedeflediği silahlı çatışmaları çoğaltacak ve yoğunlaştıracak, bunlarla başa çıkmak için zaten zayıf olan kaynakları ciddi şekilde tüketecek gibi görünmektedir. Ancak, bir güvenlik tehdidi olarak ele alınan iklim değişikliğinin etkilerinin üstesinden gelmeyi sağlayacak çözüm de zaten KBG gündeminin içinde, kadınların dahil edildiği ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin etkilerinin hafifletildiği bir barış inşasındadır. İklim değişikliği bağlamında etkili bir çatışma çözümünün, barış yapımının ve barış inşasının merkezinde kadınların bu süreçlere tam ve eşit katılımı yatmaktadır. KBG'in temelini oluşturan insan güvenliği ve toplumsal cinsiyete duyarlı barış süreçleri, uluslararası güvenliğe yönelik daha kapsamlı bir bakış açısı gerektirmektedir ve kadınlar gibi iklim değişikliğinden etkilenen ve aynı zamanda yerel çözümler üretebilecek grupların barış inşasına katılımını gerektirmektedir. Barış yapımı ve barış inşasına toplumsal cinsiyet eşitliği ve iklim kesişiminden bakmak hem geleneksel güvenliğe hem de insan güvenliğine yönelik tehditleri hafifletme potansiyeline sahiptir.

KAYNAKÇA

Atienza, Maria E. L. (2015), "People's Views about Human Security in Five Philippine Municipalities", *Disaster Prevention and Management*, 24 (4): 448–467.

Baysal, Başar ve Uluç Karakaş (2017), "Climate Change and Security: Different Perceptions, Different Approaches", *Uluslararası İlişkiler*, 14 (54): 21-44.

Berkell, Kelly A. (2014), "How Climate Change Helped ISIS", https://huffpost.com/entry/how-climate-change-helped_b_5903170 (23.05.2023).

BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (1992), https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/webmenu/webmenu12421_1.pdf (15.10.2023)

BMGK (2000), 1325 Sayılı Karar, 31 Ekim 2000, S/RES/1325.

BMGK (2008), 1820 Sayılı Karar, 19 Haziran 2008, S/RES/1820.

BMGK (2009a), 1888 Sayılı Karar, 30 Eylül 2009, S/RES/1888.

BMGK (2009b), 1889 Sayılı Karar, 5 Ekim 2009, S/RES/1889.

BMGK (2010), 1960 Sayılı Karar, 16 Aralık 2010, S/RES/1960.

BMGK (2013a), 2106 Sayılı Karar, 24 Haziran 2013, S/RES/2106.

BMGK (2013b), 2122 Sayılı Karar, 18 Ekim 2013, S/RES/2122.

BMGK (2015), 2242 Sayılı Karar, 13 Ekim 2015, S/RES/2242.

BMGK (2019a), 2467 Sayılı Karar, 24 Nisan 2019, S/RES/2467.

BMGK (2019b), 2493 Sayılı Karar, 29 Ekim 2019, S/RES/2493.

BMGK (2019c), "Women and peace and security", Report of the Secretary-General, S/2019/800, <https://www.un.org/shestandsforpeace/content/report-secretary-general-women-peace-and-security-2019-s2019800> (15.05.2023).

Booth, Ken (1991), "Security and Emancipation", *Review of International Studies*, 17 (4): 313-324.

Buzan, Barry (1991), *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era* (New York: Harvester Wheatsheaf).

CEDAW (2018), “General Recommendation no. 37 on Gender-Related Dimensions of Disaster Risk Reduction in the Context of Climate Change”, CEDAW/C/GC/37, <http://digitallibrary.un.org/record/1626306> (30.04.2023).

Climate Diplomacy (2006), “Foreign Secretary Beckett: Berlin Speech on Climate and Security”, <https://climate-diplomacy.org/magazine/foreign-secretary-beckett-berlin-speech-climate-and-security> (30.11.2023).

CNA Corporation (2007), “National Security and the Threat of Climate Change,”, https://cna.org/archive/CNA_Files/pdf/national%20security%20and%20the%20threat%20of%20climate%20change.pdf (20.10.2023).

Cohn, Carol (2004), “Feminist Peacemaking: In Resolution 1325, the United Nations Requires the Inclusion of Women in All Peace Planning and Negotiation”, *The Women's Review of Books*, 21 (5): 8-9.

Cohn, Carol, Helen Kinsella ve Sheri Gibbins (2004), “Women, Peace and Security Resolution 1325”, *International Feminist Journal of Politics*, 6 (1): 130–140.

Cohn, Carol ve Claire Duncanson (2020), “Women, Peace and Security in a Changing Climate.” *International Feminist Journal of Politics*, 22 (5): 742–62.

Council of the European Union (2008), “Climate Change and International Security”, Paper from the High Representative and the European Commission to the European Council S113/08, https://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/reports/99387.pdf (20.05.2023).

CSW (2022), “Gender equality and the empowerment of all women and girls in the context of climate change, environmental and disaster risk reduction policies and programmes”, <https://undocs.org/E/CN.6/2022/3> (15.05.2023).

Dalby, Simon (2002), *Environmental Security* (Minnesota: University of Minnesota Press).

Dalby, Simon (2008), “Güvenlik ve Çevre Bağlantılarına Yeniden Bakmak”, *Uluslararası İlişkiler*, 5 (18): 179-195.

Detraz, Nicole (2011), “Threats or Vulnerabilities? Assessing the Link between Climate Change and Security”, *Global Environmental Politics*, 11 (3): 104–120.

DPPA (2002), “Weathering Two Storms: Gender and Climate in Peace and Security”, <https://peacemaker.un.org/node/3769> (05.05.2023).

FAO (2021), “Evaluation of FAO’s contribution to the humanitarian development peace nexus 2014–2020”, Programme Evaluation Series, 10/2021 (Rome).

Federal Ministry for the Environment, Nature Conservation and Nuclear Safety (2002), “Climate Change and Conflict: Can climate change impacts increase conflict potentials? What is the relevance of this issue for the international process on climate change?”, http://www.afes-press.de/pdf/Brauch_ClimateChange_BMU.pdf (30.11.2023).

Galtung, Johan (1969), “Violence, Peace, and Peace Research”, Journal of Peace Research, 6 (3): 167–191.

Gender and Land Rights Database (t.y.), <https://www.fao.org/gender-landrights-database/en/> (28.05.2023).

Gleick, Peter H. (2014), “Water, Drought, Climate Change, and Conflict in Syria”, Weather Climate and Society, 6 (3): 331-340.

Hazar Kalonya, Dalya (2021), “Müştereklerin Çitlenmesi Ekseninde Kadınlar: Ekofeminist Perspektiften Türkiye’de Çevre Hareketleri”, Planlama, 31 (3): 448-465.

Homer-Dixon, Thomas (1991), “On the Threshold: Environmental Changes as Causes of Acute Conflict”, International Security, 16 (2): 76-116.

Homer-Dixon, Thomas (1994), “Environmental scarcities and violent conflict: Evidence from Cases”, International Security, 19 (1): 5-40.

Ibnouf, Fatma O. (2011), “Challenges and possibilities for achieving household food security in the Western Sudan region: The role of female farmers”, Food Security, 3 (2): 215-231.

Ide, Tobias, Marisa O. Ensor, Virginie Le Masson ve Susanne Kozak (2021), “Gender in the Climate-Conflict Nexus: ‘Forgotten’ Variables, Alternative Securities, and Hidden Power Dimensions”, Politics and Governance, 9 (4): 43-52.

IUCN (2013), “The Environment and Gender Index (EGI) 2013 Pilot”, <https://genderandenvironment.org/wp-content/uploads/2014/12/The-Environment-and-Gender-Index-2013-Pilot.pdf> (30.05.2023).

IUCN (2015), “Women’s Participation in Global Environmental Decision Making: An EGI Supplemental Report”, https://portals.iucn.org/union/sites/union/files/doc/egi_datasetdm.pdf (30.06.2023).

IUCN (2021), “New data reveals slow progress in achieving gender equality in environmental decision making”, <https://www.iucn.org/news/gender/202103/new-data-reveals-slow-progress-achieving-gender-equality-environmental-decision-making> (10.05.2023).

Kaplan, Robert (1994), “The Coming Anarchy”, *Atlantic Monthly*, 273 (2): 44-76.

Kaya, Sezen ve Aslı Ilgıt (2021), “İklim Değişikliği ve Çevresel Güvenlik: Türkiye Örneği”, *Alternatif Politika*, 13 (1): 175-207.

Keller, Jess (2023), “The Road to COP28: Advancing Inclusive Climate Action”, Georgetown Institute for Women, Peace and Security, <https://giwps.georgetown.edu/the-road-to-cop28-advancing-inclusive-climate-action/> (30.05.2023).

Ki Moon, Ban (2007), “A Climate Culprit in Darfur”, <https://washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/06/15/AR2007061501857.html> (22.05.2023).

Kronsell, Annica (2018), “WPS and Climate Change”, Davies, Sara E. ve Jacqui True (Der.), *The Oxford Handbook on Women, Peace, and Security* (Oxford: Oxford University Press): 726-736.

Külcür, Rakibe (2022), “Toplumsal Cinsiyetin Çevresel Adalet ve İklim Değişikliği Bağlamında Türkçe Literatürdeki Görünürlüğü”, *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, 24: 31-54.

Kovancı, Ezgi (2017), “Kronik: Kadınların Sürdürülebilir Gelişme için Örgütlenme Deneyimlerinden ve Toplumsal Cinsiyet Analizinden İklim Değişikliğini Anlamak”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 72 (2): 493-503.

Mobjörk, Malin, Florian Krampe ve Kheira Tarif (2020), “Pathways of climate insecurity: Guidance for policymakers”, <https://sipri.org/publications/2020/sipri-policy-briefs/pathways-climate-insecurity-guidance-policymakers> (30.04.2023)

Myers, Norman (1993), *Ultimate Security: The Environmental Basis of Political Stability* (New York: W. W. Norton & Company).

NATO (1991), “Strategic Concept”, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23847.htm (23.05.2023).

Nixon, Rob (2011), *Slow Violence and the Environmentalism of the Poor* (Cambridge: Harvard University Press).

Nordqvist, Pernilla ve Florian Krampe (2018), “Climate change and violent conflict: Sparse evidence from South Asia and South East Asia”, <https://www.sipri.org/sites/default/files/2018-09/sipriinsight1804.pdf> (23.05.2023).

Norgaard, Kari ve Richard York (2005), “Gender Equality and State Environmentalism”, *Gender and Society*, 19 (4): 506–522.

O’Reilly, Marie, Andrea Ó Súilleabháin ve Thania Paffenholz (2015), “Reimagining Peacemaking: Women’s Roles in Peace Processes”, <https://www.ipinst.org/wp-content/uploads/2015/06/IPI-E-pub-Reimagining-Peacemaking.pdf> (01.04.2023).

Ovalı, A. Şevket (2012), “Ütopya ile Pratik Arasında: Uluslararası İlişkilerde İnsan Güvenliği Kavramsallaştırması”, Aydın, Mustafa, Hans Günter Brauch, Mitat Çelikpala, Ursula Oswald Spring, Necati Polat (Der.), *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları): 281-308.

Oxfam International (2005), “The tsunami’s impact on women”, <https://oxfamilibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/115038/bn-tsunami-impact-on-women-250305-en.pdf> (28.05.2023).

Papworth, Evyn (2021), “Looking Beyond Conflict to Address Climate Change Impacts in the Women, Peace and Security Agenda”, <https://theglobalobservatory.org/2021/03/looking-beyond-conflict-address-climate-change-impacts-in-wps-agenda/> (30.04.2023).

Percival, Val ve Thomas Homer-Dixon (1996), “Environmental Scarcity and Violent Conflict: The Case of Rwanda”, *The Journal of Environment & Development*, 5 (3): 270-291.

Sağsen, İlhan (2017), “Uluslararası İklim Değişikliği Müzakereleri: Çevre Duyarlılığı mı Yoksa Yeni Bir Uluslararası Rekabet Alanı mı?”, *Alternatif Politika*, İklim Değişikliği ve Enerji Özel Sayısı: 46-69.

Schwartz, Peter ve Randall, Doug (2003), “An Abrupt Climate Change Scenario and its Implications for United States National Security”, <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA469325.pdf> (20.11.2023).

Scott, Shirley V. (2012), “The Securitization of Climate Change in World Politics: How Close have We Come and would Full Securitization Enhance the Efficacy of Global Climate Change Policy?”, *Review of European Community & International Environmental Law*, 21 (3): 220-230.

Selby, Jan, Omar Dahi, Christiane Fröhlich ve Mike Hulme (2017), “Climate Change and the Syrian Civil War Revisited”, *Political Geography*, 60: 232–44.

Shepherd, Laura J. (2018), “WPS and Adopted Security Council Resolutions”, Davies, Sara E. ve Jacqui True (Der.), *The Oxford Handbook on Women, Peace, and Security* (Oxford: Oxford University Press): 98-109.

Smith, Elizabeth S. (2020), “Climate change in women, peace and security national action plans”, <https://sipri.org/publications/2020/sipri-insights-peace-and-security/climate-change-women-peace-and-security-national-action-plans> (29.05.2023).

Smith, Elizabeth S. (2022), “Gender Dimensions of Climate Insecurity”, <https://sipri.org/publications/2022/sipri-insights-peace-and-security/gender-dimensions-climate-insecurity> (20.05.2023).

Smith, Jessica M., Lauren Olosky ve Jennifer G. Fernández (2021), “The Climate-Gender-Conflict Nexus: Amplifying Women’s Contributions at the Grassroots”, <https://giwps.georgetown.edu/wp-content/uploads/2021/01/The-Climate-Gender-Conflict-Nexus.pdf> (15.05.2023).

Stokes, Wendy (2015), “Feminist Security Studies”, Hough, Peter, Shahin Malik, Andrew Moran, Bruce Pilbeam (Der.), *International Security Studies: Theory and Practice* (New York: Routledge): 44-56.

Talu, Nuran (2016), “İklim Değişikliği ve Toplumsal Cinsiyet Politika Belirleme Süreçleri”, *Yasama Dergisi*, 33: 68-87.

Tanyag, Maria ve Jacqui True (2019), “Gender-Responsive Alternatives on Climate Change from a Feminist Standpoint”, Kinnvall, Catarina ve Helle Rydstrom (Der.), *Climate Hazards, Disasters, and Gender Ramifications* (Londra: Routledge): 29-47.

Tatgın, Ezgi (2019), “İklim Adaleti Kapsamında Toplumsal Cinsiyet Tartışması”, *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi*, 1 (1): 104-118.

The UN Special Rapporteur on violence against women and girls, its causes and consequences (2022), “Report of the UN Special Rapporteur on violence against women and girls, its causes and consequences: Violence against women and girls in the context of the climate crisis, including environmental degradation and related disaster risk mitigation and response”, <https://undocs.org/A/77/136> (01.05.2023).

UNCTAD (2022), “The Least Developed Countries Report 2022: The Low-Carbon Transition and its Daunting Implications for Structural Transformation”,

https://unctad.org/system/files/official-document/ldc2022_en.pdf
(20.10.2023).

UNDP (1994), “Human Development Report 1994”, <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-1994> (13.05.2023).

UNEP, UN Women, DPPA ve UNDP (2020), “Sustaining Inclusive Peace on the Frontlines of Climate Change: Gender, Climate and Security”, https://gender-nr-peace.org/assets/2020_GCS_Report/GCS_PolicyReport_200611.pdf
(30.05.2023).

USAID (2018), “Advancing Gender In The Environment: Making The Case For Women In The Energy Sector”, <https://www.usaid.gov/energy/gender/agent-women-energy-sector> (01.06.2023).

WHO (2023), “Climate Change”, <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/climate-change-and-health> (20.10.2023).

WMO (2023), “Economic costs of weather-related disasters soars but early warnings save lives”, <https://public.wmo.int/en/media/press-release/economic-costs-of-weather-related-disasters-soars-early-warnings-save-lives> (15.10.2023).

Yongo, Ernest O., Richard O. Abila ve Carlyne Lwenya (2010), “Emerging resource use conflicts between Kenyan fisher men, pastoralists and tribesmen of Lake Turkana”, Aquatic Ecosystem Health & Management, 13 (1): 28-34.

Yoshida, Keina (2020), “The Protection of the Environment: A Gendered Analysis”, Goettingen Journal of International Law, 10 (1): 283-305.